

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНАЪАТИ

Озбекистан адабиёти ва санъати

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА 1993 ЙИЛ. 12 МАРТ. № 11 (3219) ЖУМА БАҲОСИ 10 СУМ

2-БЕТ
Олимхоннинг олтин қиличи

Бобуришох Фитрат талқинида **3-БЕТ**

4-БЕТ
Туғанмас чашма

Гавзия одоблари **5-БЕТ**

6-БЕТ
Миришохид аканини кулуси

Имтиҳонлар, медал ва ҳалоллик хусусида **8-БЕТ**

БИЗНИНГ ШАРХ

ҚЎШНИНГ ТИНЧ БЎЛСА...

Утган ҳафтанинг муҳим воқеаларидан бири Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг бир қанча чет эл журналистлари билан учрашуви бўлди. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатларидаги хорижий журналистлар уюшмаси томонидан ташкил этилган бу учрашув кўп жиҳатлари билан аҳамиятлидир. Ўзбекистон Ҳамдўстлигидаги энг барқарор республикалардан бири бўлиб турибди. Шу билан бирга айрим тирноқ ичидан кир қидирадиган газеталар Ўзбекистон Президентини қаттиққўлликда айблаб, уни ёмон отлик қилишга, шу газеталардаги бўҳтонлар асосида жамоатчилик фикрини шакллантиришга ҳаракат қилмоқдалар. Шу нуқтан назардан хорижий журналистлар билан юзма-юз, очiq савол-жавоб кўп икбий самаралар бериши шубҳасиз.

«СОҒЛОМ АВЛОД УЧУН» ОРДЕНИ ТАЪСИС ЭТИЛДИ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг шу йил 4 март фармони билан «Соғлом авлод учун» ордени ташкил этилди. Бу орден билан кишилар оналик ва болаликни муҳофаза қилишдаги, соғлом авлоднинг камол топтириш учун энг яхши моддий шартон ва ахлоқий муҳитни таъминлашдаги алоҳида хизматлари учун мунофотланганларга, Соғлом авлод учун ордени билан даражадан иборат бўлади.

ФРАНГ ОЛИМИНИНГ ОРЗУСИ

Хурриятга мушарраф бўлган ўзбеклар юртига қизилни наҳон кўламинида ошиб бормоқда. Бу юртни ўз кўзи билан кўриш, халқнинг турмуш тарзи, маданияти, анъаналари, меъморий обидалари билан яқиндан танишиш истаги уларни қадим Туркистон тупроғига сафарга ошиқтирмоқда. Ўзбекистон фақат ишбилармон тужорларинигина эмас, санъат ва маданият намояндалари, илми-ирфон аҳилларини ҳам чорлаётди. Уларнинг аксарияти Самарқанд ва Бухоронинг бетақорор муъжизаларини бориб кўришга отланаётган ёки бу табаррук қадимжолардан қайтаётган, албатта, таҳририятнинг манзиллини сўраб-суриштириб келишади.

НАВРЎЗНИ КУЙЛАГАН ҚИЗ

Утган йилги Наврўз байрамида ёш хонанда Роза Бобоева ижро этган «Наврўзи» кўшиги байрам мадҳиясига айланган қолди. Дадаҳон Якубов шеврига Муҳаммадхон Шокиров куй басталаган бу кўшиқни ҳали кўпчиликлари таниш бўлмаган хонанда қиёмига етказиб айтди.

Мана, шоир «Наврўз қайтиб келавери» дегандек янги кўлави, янги байрам юртига ташриф буюрди. Орадан ўтган вақт ичида кўшиқни қизинг ҳаётида ҳам кўп ўзгаришлар бўлди. У қадам бир қатор ўзбек санъат усталари билан биргаликда Туркияда иккинчи сафарда бўлиб қайтди. Композитор Алишер Иброҳимов билан ҳамкорликда янги кўшиқлар яратди. «Муҳаббатим» (М. Юсуф шеври), «Кутасамми» (И. Иброҳим шеври) каби кўшиқлари республика радиоси орқали тез-тез тараладиган бўлди.

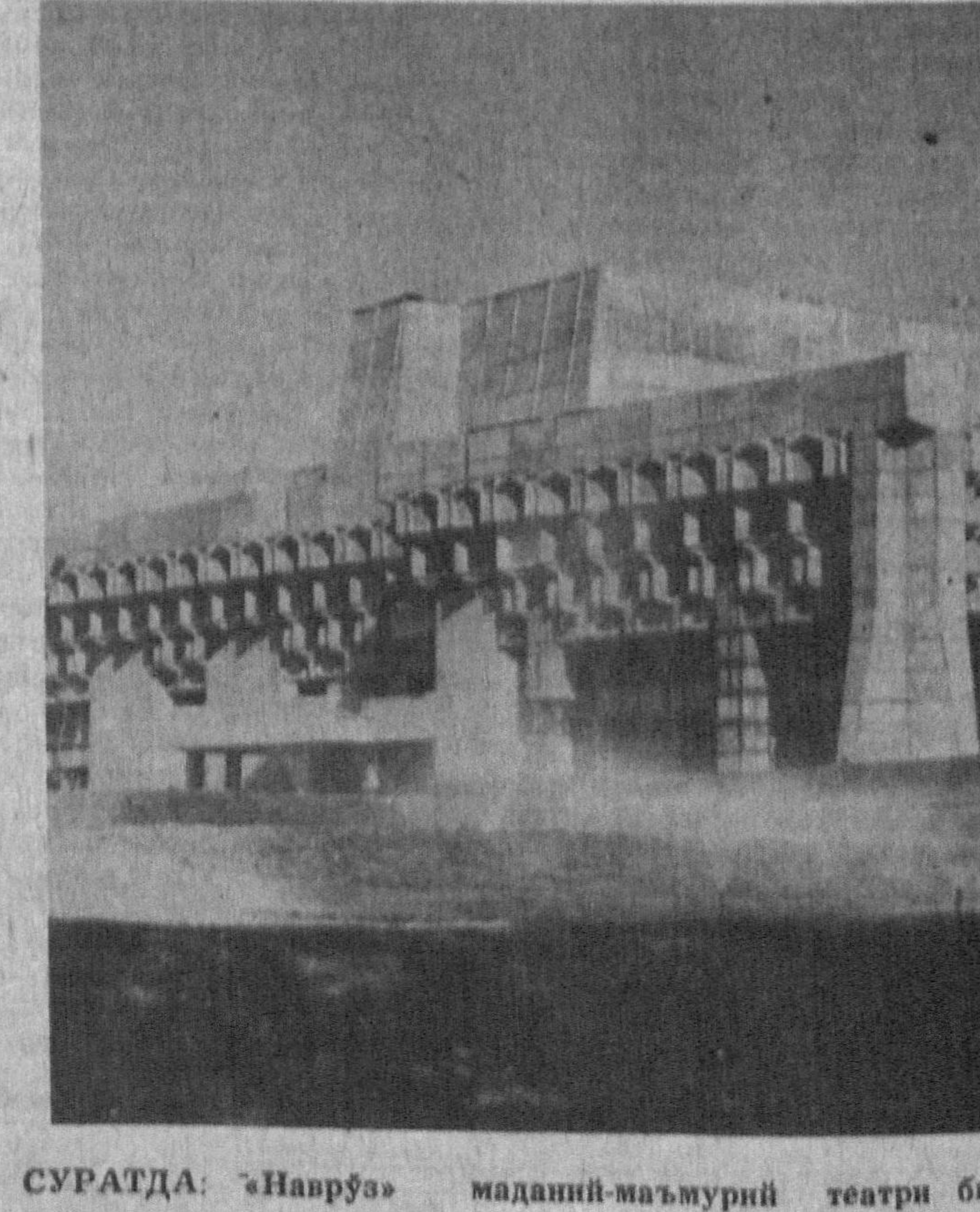
Иброҳим ЖИЯНОВ

БАҲОР БАЙРАМИГА БАҒИШЛАНДИ

Баҳорнинг байрамлари кўп. Лекин унинг энг катта байрами тун ва куннинг тенг келиб, янги куннинг — Наврўзнинг бошланишидир. Бу байрамда баҳорнинг барча шодликлари жамул-жам бўлади. Хўш, республикада катта таъйирилик қўрилатган ушбу айёмга ноширларимиз қандай савгалар ҳозирламоқдалар. Муҳаббатнинг нашир-ётлар раҳбарлари билан суҳбатга ана шу ҳақида борди.

байрами билан эгиз. Ўзбекистон халқ шoirиси Халима Худойбердиеванинг Наврўзга бағишланган «Хурлик ўти» деб номланган шеърлар тўплами нашр этилди. «Назм гулшани» туркумандаги, шоирнинг энг сўнгги шеърларини ўз ичига жамлаган бу тўплам 50 минг нусхада босиб чиқарилди.

Халқаро хотин-қизлар байрами 8 март кунини муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг Фармони билан биноан бир гуруҳ аёлларга фахрий унворлар берилди.

СУРАТДА: «Наврўз» маданий-маъмурий театри биносининг кўриниши.

Негаки, ҳафталигимизни хорижда ҳам яхши билишади. Туркий забонда ўқий олувчи маданият аҳилларининг кўпчилиги «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг янги муҳлиси. Бирон ҳафта йўқини, таҳририятимизга хорижий у ёки бу меҳмон таъриф буюрмаган бўлиши, кўпчилиги хорижда бу нашрга обуна бўлиш аҳд дўконларда сотиб олинган иши ташкил этилмаганидан афсус чекишади.

Зарқоненнинг айтишича, у Тошкентга ҳам шу мақсадда келган. Чунки Францияда ҳозир Ўзбекистонни камроқ билишади. Мустақиллик шарофати билан энди унга эътибор кучаймоқда. «Агар хориждилар ҳам бемалол олиб ўқийдиган ўзбек китоблари, Ўзбекистон ҳақида ҳикоя қилувчи асарлар кўтапайса, яхши бўларди. Айниқса, Ўзбекистоннинг бугунги ва қадим маданияти билан қизиқувчи тадиқотчилар учун бундай китоблар жуда керак. Чунки Ўзбекистонни бутун дунёга биз тадиқотчилар янада кўпроқ танитардик», дейди у.

Зарқоненга ҳафталигимизнинг айрим сонлари, биринкита китоб совға қилдик. У хайрлашар экан, «Орзуим иккинчи бор Ўзбекистонга келганда китобларга тўлиб-тошиб қайтишимиз», деди. Ишончимиз комил, ноширларимиз бундай эҳтиёжлар учун ҳам китоб чиқаришни кўнайтирадилар. Чунки китоб элларни, юртларни бир-бирига бонгловчи улуг кўп-риқдир.

Айрим журналистлар Президентга нима учун Ўзбекистонда сиёсий партиялар ва ҳаракатлар «сиқува олинмапти» деган савол билан мурожаат қилишди. Ўзбекистонда партия ва ҳаракатларни рўйхатга олиш тақиқланган, — деди Президент. — Лекин уларнинг дестури қанай... Жонхондаги рисолавланган мамлакатларнинг қайси бирини қонуний йўл билан сайловга ҳуқуқини ағдериб ташлашни кўзлаган, халқни урушга чорловчи партиялар расийи равишда иш олиб борапти!

Тўғрисики айтиш керак, айрим муҳбирлар Ўзбекистоннинг мустақил одим ташлаётганига ишончирмай, қитиранча саволлар беришди. Тожикистондаги аҳолига доир саволларда шунга ишора бор эди, Аммо Ислоҳ Каримов мустақил Тожикистоннинг ички ишларига Ўзбекистон ҳеч қачон аралашганини далиллар билан исботлади. Шу билан бирга кўшни давлатларда бўлаётган воқеаларга бефарқ қараб тура олмаганини ҳам баён этди.

8-март кунини барча мамлакатларда Халқаро хотин-қизлар байрами нишонланган бир пайтда «Трудовая Россия» аёлларни Москва кўчаларига бошлаб чиқди. Улар «Бўш идиш-товоқлар маршини» ўтказдилар. Бундан йигирма йил олдин худди шундай марш тўғрисида Чилида ҳокимият тепасига диктатор Пиночет келган эди.

Бенқул ЭГАМҚУЛОВ, «УЗАС» таҳрир ҳайъати аъзоси

БИЗНИНГ ШАРХ

Жамол ҚАМОЛ, Ўзбекистон халқ шоири

РУБОИЙЛАР

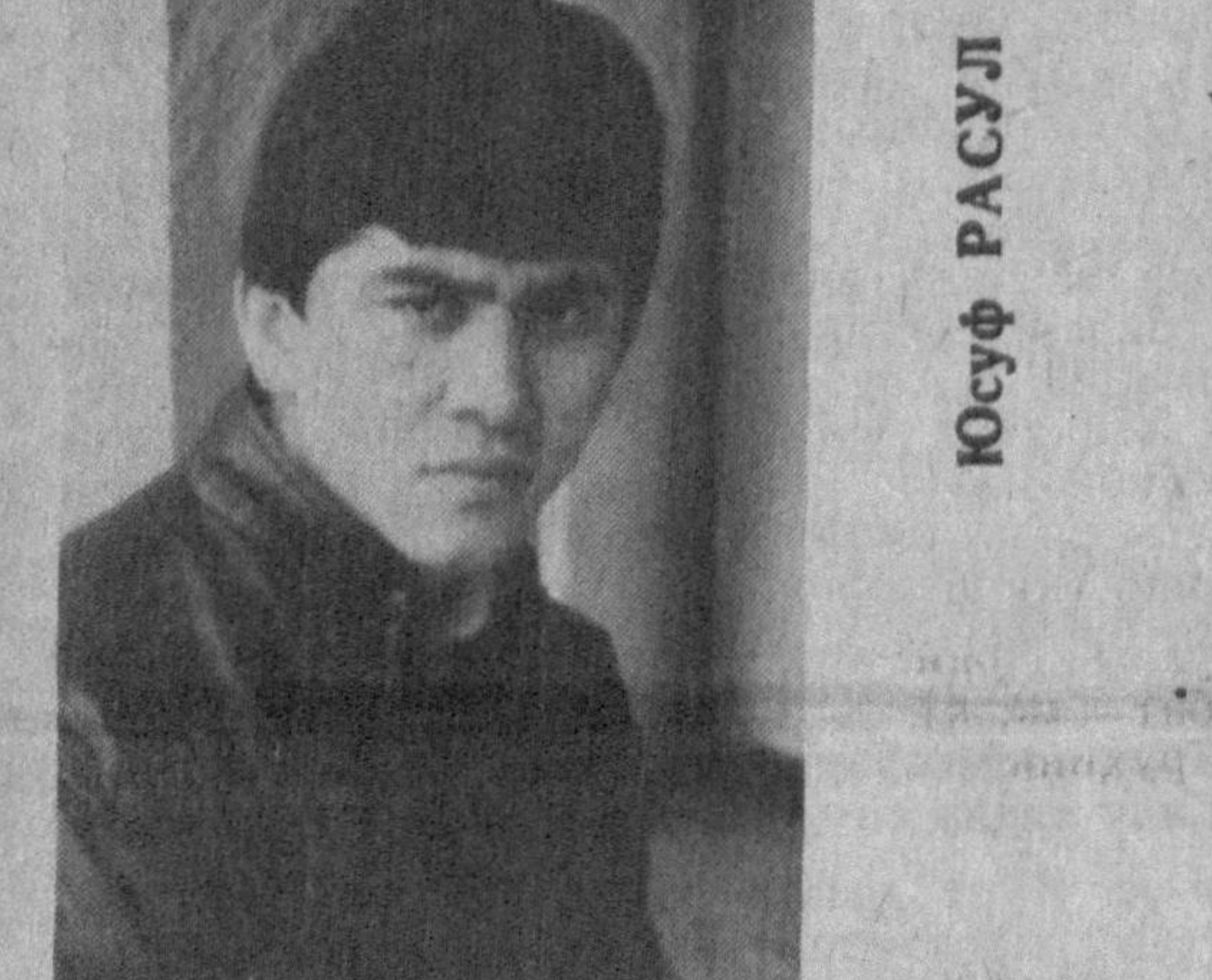
- 1. Ул шону шарафки, ману ман истарман, Гулбарраву барги ёсуман истарман. Бог ичра чечакларни чаман истарман, Эл ичра юракларни ватан истарман...

- Ҳар сония ёр кўксига бошимни қўйиб, Бечора қўлингга бўйла бир роҳат бер...

- 22. Бергил менга бир нафас Бухоро бўйидан, Кўйгил менга бир коса Бухоро суйидан.

33. Олқиш сенга бўлсин, эй жасоратли киши...

ЮСУФ РАСУЛ

Иқтидорли ёш шоир Юсуф Расул қадимий Хўжаи тупроқидан. Шу боисмикан, унинг шеърларида кўна армонлар садоланади.

Бир узун кўчаннинг бир узун сочили Бир маҳзуи чехралаи гўзал санам. Бу қишлоқ тор бизга, юргин кетайлик, Бир олис шаҳарга бошлаган мани.

Таманиолик олимлар кўзга илмас туркини.

Аҳмад ЯССАВИЙ Машҳур адабиётшунос, тилшунос олим ва адиб Фитратнинг «Тилимиз» мақоласида: «Дунёнинг энг бой тили бўлган туркчанимиз» (турк тилимиз) ёлғуз арабча қўмқўлар (зуғумлар) билан эмас, форсча тешкилар билан дақи (яна эзилшдур)...

Туркча (турк тили) баҳтсиздир. Минг йилдан бери эзил келишидур. Лекин битаминиш (туғамганидур). Битмас, яшаминидур, яшар. Негаки, бойдур», деб ёзган эди. Бу гапнинг лекин, умидли таърифи шуни қўшиш кераки...

гарди, маъносида, «ойқлади» сўзи лўғатда «адоқтади», «арини» сўзи эса, «асру» деб келтирилган. «Онгди»(моқ) сўзи — андиги, «онгди» (ғалла ўрилган пайнал) — ғалла ўрилганда сочилиб қолганлари маъносида ва «арини»(лаб) — девонда ҳам «арини» деб ёзилгани таъкидланган.

Туркистон қишлоқ шеваларида, ҳақиқатан, қадимий туркий сўзлар негизи жуда кўп. Масалан, элтавак (кўнгилчан), чили (шоҳча), ойдик (чирой), маз (севич), нарбоз (олифта), қўшоним, сон (дасга), миниз (қарб), мўла (пайнал белгиси), шохкоса (сополкоз), норинтавоқ қайла (ошқўн), лаза (тез), тўнтавқ (қозғирги хожек илоҳискиннинг қадимий номи), ёлвоғуш (отёпуш), чўбалак (идиш), тўбориш (нам қочин), қўбулиш (турланиш), четан (араба устига қўйилган навда тўқимаси), валажар (сафсатабозлик), шоя (камчиқўн), собавуч (шоядан шиланган), озмон (адаштирувчи), кадик (ўтқич), кўзоқ (пайнал ариқ боши), чўбор (аравачан от), таса (чет), унчиш (совуқ қотиш), ултароқ (патка), қўнгилтавқ (пайтавасиз), сийбой (моллар кўраси), мий (ғирдоб) ва ёрчают, юмрук, узанги (шоти) солт, сарғат кабилар.

Туркистонда (Яссиди), таваллуд топган Аҳмад Яссавий (вафоти 1166—1167 йил) мадрасаларда улғу уламолардан араб, форс тилларида таҳсил олган. Уша даврда ёзув маданиятида мазкур тиллар ҳоқимлик қилишига қарамай, асарларни ўз она тили — турк тилида ёзган. Чунки, турк тилининг ўз маънаси ага бўлишини мақсад қилиб қўйган.

каммал равишда эски ўзбек сўзлари лўғати ва изохли лўғатини тузиш мумкин. Яссавий асарларини ўрганган олимлар шу масалага ҳам эътибор берсалар. Фойдалан ҳоли бўлмас эди.

«Хўшламайдур олимлар! бизни ойғон туркини, Ортлардан эшитсанг, очар қўнғил мулкини. Ойғ, ҳадис маъноси, турки бўлса мувофиқ, Маъносига етганлар ерга қўяр бўркини».

деб, улғу китоблари она тилида, авом халқ тушунадиган тилда ёзилганини ҳикмат тилинида баралла кўтариб чиққан. Адабиётшунос, тилшунос олимлар, тарихчилар орасидан «Яссавий ҳикматлари кейинги авлод ворислари томонидан, атайлаб халқ тилида айтилиб, қўчириб ёзилган», деган таъбириларга қўшилиб бўлмайди. Чунки, Яссавий тилида ўз замонасининг забони овоз бериб, ўзалигини билдириб турибди. Ҳикмат мисраларидаги «сирот, ёзуқ, анр машҳур, субҳон, фаро, ҳасид (ҳасад), тую (деб), боғил, толеъ, борон, тумро, шотар (тул), ижобот, адолат, энтрин, макон, дор, неъмаг,

саховат, инобат, мурувват, чоғир, зино, озиб (адашиб), жиҳат, алҳол, қўш (турарқой), го-йиб, ҳақ, ҳадис каби сўзлар сон-саноксиз. Буларнинг қўнғилиги қадимий турк тили намунасиндир.

Бўлук Алишер Навоий туркий тилининг ўз элатларида қайта шаклланиши, адабий тил сифатида қамол топиши йўлида бебаҳо хизмат қилган. Навоий турк тилининг ўз халқи мулоқотида ва адабиётда мустақил нутқ ва ёзма имкониятида форс, араб тилларидан қолдишмаслигини амалда иботлаган. Турк тилида дунёга машҳур асарлар яратган. Келгуси насллар учун мазкур тил бойлигини очиб берган, ворисларнинг уни давом эттиришига даъват этган. Бунини ўз асарлари билан иботлаган.

содоқ (ўқ), сўроғ, сой, сира, соғона, сондуғоч (булбул), шудринг, қўшуи, қотла (дафъа), сорон (хасис), қорғиш, қўллуқ, қўтқу, қўтлуқ, қўтлуқ (кўрфаз), қийнов, қотғон, қўроқ (меда), қўсоқ (мант қозон), битти, қўноқ (манзил), қайғу, қўрғин, қўбоқ (пўчоқ) қўв, қомол, қирим-келим, қўшқучи (шоир), қўсиқи ва бошқа атамалар берилган.

Газетанинг («Озод Бухоро», 1923 йил) биринчи декабр сонидан турк атамалари мисоллида: хат, киши, қуту, қўлаш, кесак, кенса, қўлага (соя), қама (кема), мангу, йўриқ, йўқ-сул, ёсов (пара), ёзе, ялли, ёсома, яруг, ёт, юмуруқ (мушт) ўра, огриқ, исқирт, ичк (қўл-қат), исриғ, инжу каби сўзлар берилган.

Умуман, газетанинг етти сониди мисол тартиб-тартибда («Ўлуг ва атамалар» бўлимида) 560 турк сўзи келтирилганки, буларнинг орасида бизда ишлатилмайдиган ёки ўзгартириб қўйилган сўзлар ҳам бор. Юқорда намуналари кўчирилган атамалар таҳлили кўрсатиб турибди, она тилимизнинг асоси турк сўзларидир. Фақат ўзбек ишлати халқлари эмас, Марказий Осиё ва Шарқий элатларнинг қўнғилиги, негизи туркий тилда сўзлашувчи халқлардир. Юқориди келтирилган сўзлар ичида татар, қозоқ халқлар талаффузидаги атамалар учрайди. Татар халқлари ибораларида бўлган «усол» (жоҳил), «ратсиз» (тартибсиз), «сондуғоч» (булбул), «сорон» (хасис), «очкич» (калит), «эсруқ» (маст) ва «суғон» (пйвз) сўзлари асли тур тилидан ўтган экан. Қозоқ халқлари иборасидаги «юмуруқ» (мушт), «тўқтом» (қарор) ва «сорқут» (инчом ош) каби сўзлар ҳам турк атамалари экан.

Муҳаммад Саид Аҳрорийнинг бундан 70 йил илгари кўтариб чиққан ташаббуси сўзларни истифода этишдаги четланлишларга чек қўйиш тилимизнинг соғлигини сақлаб қолшига яттилиш эди. Афсуски, кейинча бу ташаббус бўғиб қўйилган.

Энди эски ўзбек тилининг бошқа тиллар орасида тутган ўрнига бир назар ташласак, асримиз бошида ҳам, ҳозир ҳам атамалар бойлиги кам эмас. Бироқ бошқа тилларнинг тажовузи оқибатида кўп истеъмолдан чиқиб, тилимиз камбағаллашиб қолди. Шундай эса-да, профессор Фитрат айтмоқчи, маънодор, жанр-жанрловчи, истиора, кинояларни моҳирона ифодолувчи сўзларимиз жуда кўп. Шеваларда эса жуда бой манбаъ мавжуд.

Масалан, мисолга «тонг» сўзи маъносининг турланишини келтирайлик. Тонг саҳар, тонг оқарди, тонг отди, ингр, тонг бўзарди, тонг сизди, тонг азондан, тонг ёришди (кейинги тўрт атама Туркистон шеvasи), суёб, суёбхидра, эрта тонг, тонг саҳардан, тонготар (тонготар эрта бўлди), бовдод, азон, опшоқ тонг... Хуллас, тонг таърифи 15 хил иборада айтилиши мумкин. Бу тил бойлиги эасми?

Хулоса қилиб айтганда, эски ўзбек — турк тили асли бой тиллардан бўлган. Бу тил билан мамлакатимизнинг катта қисмидаги халқлар гаплашди. Бу ҳазинани асли ҳолга келтириши ва яна бойитиш учун унутилган сўзларни истеъмолга киритиш, шевалардаги қадимий сўзларни топиб, ўрганиб атамалар сирасига ўтказиш керак. Изоҳли лўғат тузилиши ҳам зарур. Бунинг учун биринчи навбатда адабиётшунос ва тилшунос олимларимиз ва тарихчиларимиз наشريёт, матбуот ҳамда ахборот восталари таҳриратлари ва ходимлари зиммасига кўп вазифалар тушади.

1. Араб, форсгўй уламолар. 2. Бош ийним — талпан.

МАХАЛЛА-КУИ, гузар Мирроқиловлар оиласида кўли аримаслигини яхши биларди. Шу боис уларнинг...

воқеа қаҳрамони эса шу маҳалладаги бир элликоши. Элликошдан тушган, буйруқбошликка ўрганган...

ака ва Ҳожиқисдин Исмолов (бу ҳам биринчи саҳна кўли дарғаси) учаласи интер...

булишча, Миршоҳид аканинги шўрвага хуши йўқ экан. Уйга борсам, зора хот...

ни олдинга ташлаб тез юрарди. Гавдасининг кўриниш...

япти-ку, бу қоқоқ бошга. Ҳай, майли. Ердан билан бир амаллаб ўқини бити...

ниҳоят, чиқолмагач, кавуши тақиллатиб, қоп атрофида уч-тўрт айланган, сўнг каву...

таъзим сўнгиси эканини қаёқдан билишин. Артист ҳам қаҳқийи чарқоқ нима...

МИРШОҲИД АКАНИНГ КУЛГИСИ

Зикр МУҲАММАДЖОНОВ

БИР КУНИ МИРШОҲИД АКА Уйга шопинг кириб келди. Мен боламни қўйилтирайотган эдим.

бий комиссариатдаги учрашувга борганман. Ҳарбий комиссар армияга кетаётган...

жой тополмагач, бир хонашоп эшигини тақиллатибди. Ичкаридан аёл киши жавоб...

шохид, сен саҳнага чиқ», деб турарди. «Алишер Навоий»даги шатранж ўйна...

«Баҳор» концерт залида Тошкент шаҳар Шайхонтоҳур туман болалар санъат мактаблари ва болчалари таъбия...

«Ашгабадда театр байрами»

«Ашгабадда театр байрами»

Дилрабо Овоз

ЎЗБЕК ТИЛИГА ДУБЛЯЖ ҚИЛИНГАН филмларни кўриб, тинч ва жаранги узоқ вақт кўзларингиз остида акс-садо бер...

гундан ўзбекларда ўқийсан», — дедилар. Бошқа иложим қолмади.

мал ўрганишимда қайнаган устозлик қилганлар. 50-йилларгача ўзбек тилига ўтирилган филмлар орасида...

серияли, биттаси уч серияли эди. Нойлоқ ишга киришим. Кунини тунга улаб ўн...

«Ашгабадда театр байрами»

«Ашгабадда театр байрами»

— Вали опа, муҳлисларингизнинг аксарияти энгиз ҳеч қачон экран орқали кўришмаган бўлса ҳам, овозингизни бутун ўзбек халқи бил...

каби устозлар дарс бердилар. Студияни ташлаб, мендан бўлак ҳамма болалар янги ташкил этилган Театр ва рассомлик институтининг биринчи талабани бўлишди.

— Дарҳақиқат, фақат сон жиҳатидан эмас, сифат жиҳатидан ҳам етакчи ўринлар эди. Келинг, яна бир воқеани айтиб берай: Жаовд Обидов бир кун «Вали, биз Москвадан 22 минг сўм қарзимиз. Агар қарзини бермасак, улар бизга филм бермай қўйишади», — деб қолди.

— Фарзандларингиз ҳам санъат йулидан кетишганми?

«Ашгабадда театр байрами»

«Ашгабадда театр байрами»

